mindenképpen vissza igyekeztek szorítani. Az igény azonban a korszerű magyarnyelvű drámaírásra és a magyarnyelvű nemzeti színjátszásra — mint Dömötör bizonyítja — nem halt el. Talán, éppen e kettősség miatt, még kínzóan növekedett is. Beváltásának kezdeteihez, a formájában, szerkezetében a kor színvonalán álló, új, létérdekű mondandójával e formát nemcsak betöltő, hanem megkövetelő és továbbfejlesztení tudó magyar drámákhoz, mindenesetre akkor ért el, amikor ezt a polgári forradalmakban megújhodó világ hazánkig ható mozgása nemcsak lehetővé tette, hanem meg is parancsolta. „Az iskoladráma — foglalja össze Dömötör Tekla (232. l.) — ekkor tér vissza arra az útra, melyen a *Tékozló fiú* írója már a XVII. század elején elindult: ekkor válnak a közjátékok igazi bohózatokká, ekkor telik meg magyaros és népies figurákkal az iskolai színpad. A magyar szerelmi dráma fonalát Bessenyei veszi ismét fel; a XVIII. század második felében kél új életre a magyar történelmi dráma is." E felsorolt új kezdetekben pedig ismét régi erejükben — s új feladatok vállalására, teljesítésére — jelennek meg a már Plautus idejében is ősi, tőle függetlenül is megjelenni tudó, ám rendszerint — közvetlenül vagy közvetve — az ő munkásságából új útra induló szereplők, szabad és szabados komédiázó kedv, nyelvi lelemény, népi erő friss csillogása, vissza nem szorítható, fékezhetetlen ékes fürgeség.

Egy tengerbe veszett magyar humanista költő a XVI. században

ÁCS TIVADAR

Budai Parmenius Istvánra első ízben Kropf Lajos a Londonban élt kitűnő magyar történész hívta fel a figyelmet.[1] Azóta többen foglalkoztak vele, így Márki Sándor,[2] akadémiai székfoglalójában Pivány Jenő[3] és mások. Legutóljára a jelen tanulmány szerzője[4] foglalkozott a kitűnő humanista személyével, és használta Kolozsvárott Kuun Géza kutató jegyzeteit is; a kutatás mégis, semmivel sem haladt előre. A helyben való topogás okának nyitját most a British Muzeum fotografusa fejtette meg, aki a Kropf Lajos által megadott pozíciószámró, nemcsak az általa rekapitulált rövid szöveg fotókópiáját küldte meg, hanem a szerző kérésére a kötetben található Budai Parmenius István egyéb írásainak fotókópiáját is. Így kerül most elénk a magyar költőnek *Temzéhez* írt terjedelmes ódája, amelyről a magyar szerzőknél idáig nem esett szó. Alaposan feltételezhető, hogy Budai Parmenius István már Angliába érkezése előtt tekintélyes költő és tudós volt, joggal foglalta el megérkezése után Anglia akkor legelőkelőbb szellemi őrhelyét, az oxfordi egyetem főkönyvtárosságát, és Angliában költői hírnevét csak öregbítette. Bizonyosnak látszik, hogy ma még felkutatlan bő termést hagyott hátra akár nyomtatásban, akár kéziratban, a megőrzésük számára legalkalmasabb helyen, az oxfordi egyetem központi kézirattárában vagy a Rudliceffe-könyvtárban.

Budai Parmenius Istvánnak a tragikus hajóúttal kapcsolatos költői megnyilatkozásai Angliában és Amerikában számos variáns-kötetben foglalnak helyet. Az alapvető munka Richard Hakluyttnak még a XVI. században Londonban kinyomtatott fő műve: *The Principial Navigations, Voyages, Traffiques et Discoveries of the English Nation.* Ennek megfelelő a közkönyvtárakba eljutott, a megbízható 1904 évi glasgowi kiadás, mely VIII. kötete 23—33, 65, 78—84. oldalain közöl Budai Parmenius Istvánra vonatkozó utalásokat és tőle szövegeket. Életrajzot és méltatást közöl róla *Memoir of Parmenius* címen Abiel Holmes a „Collections of the Massachusetts Historical Society" 1804, Boston, IX. kötetében, a 49—75. oldalakon, de igen neves történetírók is, mint Bancroft, Winsor több helyütt foglalkoznak vele, de ők sem tudnak többet, mint amit maga a költő a forrásmű 117. oldalán bemutatkozó beszédében elárult:

„Az előkelő és bátor Humfred Gilbert (laureatus) lovagnak az új világba gyarmatalapításra vezetett hajóútjáról szóló ének:

A szerző előbeszéde ugyanazon előkelő lovaghoz:

Ebben a bevezetésben, amilyen röviden lehetséges, számot kell adnom tetteim okáról, hogy azt, mint új és külföldről jött férfi, annyi nagyon művelt ember között, akikkel Anglia meg van áldva, miért tartottam ebben a leírásban közlendőnek, mert ilymódon té nagyon kívülő Gilbert a mi szövetségünket nyilvánosságra kívántad hozni:

[1] *Századok.* 1889 évf. 150—154.
[2] *Földrajzi közlemények.* 1893. II. 60.
[3] *Pivány Jenő:* Magyar—Amerikai Történelmi kapcsolatok. Bp., 1926. 9—11.
[4] *Ács Tivadar:* Akik elvándoroltak. Bp., 1942, 123—129.

Somogyi Könyvtár 65 SZEGED

Filol. Közlöny 1962 June

Török rabságban és barbárságban, azonban a halhatatlan nagy Isten jóvoltából mégis keresztény szülőktől születtem, és valamelyest a kor bizonyos műveltségében neveltek, mert a nagyon tanult emberek műveinek, amelyek akkoriban a mi Pannóniánkban még ép emlékeiben virágzottak, tudományaiban nevelődtem és hazánkfiai szokásai szerint, a keresztények világának akadémiáit megismerni elküldettem.

A vándorlások közben nemcsak a sok Múzsa vendégszeretetét, hanem sok állam böles intézményeit és sok Egyház jól bevált kormányzatát is megismertem. Közel három éve foglalkozom már ezzel. Így tehát a mi utazásunk célja az volt, hogy nemcsak a népek szokásait és városait kívántuk látni, hanem reméltük, hogy kiváló emberek barátságába és legalább is ismeretségébe juthatunk. Egyébként, amint azt írigység nélkül mondhatjuk (mert elhallgatni rosszindulat nélkül semmiesetre sem lehet), egyetlen hely, nemzet, vagy valamilyen más állam a te Britanniáddal nem egyként tetszett, ha bármiként is mérlegelem az események bármely részét."[4]

Tehát ez mindaz, amennyit Budai Parmenius István Anglia előtti életéről tudunk. Parmenius valószínűleg protestáns reformátor volt, ez kiderül verseiből is, valamint útvonaláról, melyet Budától megtett, s ahol mindenütt, ezeken a protestáns helyeken szívesen fogadták, magában Angliában is. Az 1523. évi budai és az 1525. évi rákosi országgyűlés drákói rendszabályokat foganatosított a hitújítókkal szemben, akik Budán is hatalmukba kerítették a lelkeket. Grineus Simon és Vinschemius Vitus tanárok Budán, Cordatus Konrád, Speratus Pál, a wittenbergi egyetemről hazatért Cziriák Márton, Lincius, Gleba Boldizsár, Bugner Verpilius az ország többi részében forradalmosították az új hit hívőit, s a Budára összehívott országgyűléstől a Carolina Resolutióig nem volt nyugvása a hazai reformált hitűeknek, még ha a török megszállás alól ki is menekedtek.

Parmenius Oxfordban jó barátságba került Hakluyt Richárddal, a Rudcliffe könyvtár tudósával. Valószínűleg már régebben ismerte, levelezésben állt vele, kora szokása szerint Hakluyt Richard (1553—1616) elévülhetetlen érdemeket szerzett az angol, a portugál és a francia földrajzi felfedezések történetére vonatkozó ismeretek összegyűjtésével és közzétételével. Főművének nagy anyagát a későbbi kiadások nem adták közre, s így esett, hogy nálunk a Széchényi könyvtárban meglevő 1960. évi kiadás, mely Hakluyt *Collection of the early voyages, travels and discoveries* címen jelent meg csupán az „Epibatikon" ajánlását közli, mely lényegileg megegyező a *Temzéhez* írt óda ajánlásával. Ő hozta össze I. Erzsébet kegyeltjével, sir Gilbert Humpreyjel. A birodalomépítő angol tengerész és a magyar poéta között benső barátság fejlődött ki, amire Parmenius versei világosan utalnak, a most közölt *Temzéhez* című óda bevezető soraiban és az új-foundlandi expedíció történetét tárgyaló levélben, mely a Gilbert Humpery második sikeres expedícióját publikáló, már idézett gyűjteményes munka III. kötetében 137—143. lapokon jelent meg, ahol a most közölt *Temzéhez* című vers is napvilágot látott.

Az újonnan felfedezett világrész birtokbavétele I. Erzsébet[5] Angliájának központi kérdése lett. Kínába átjárót keresve, már Kolumbusz negyedik útja után, a genovai Juan Cabot[6] — akire Parmenius is utal — régi normann hajósok útján 1497. június 24-én jutott el St John-szigetére, azaz Új-Foundlandre, innen Labradorra. Magát Labrador-félszigetet az első nagy portugál tengeri utazó, Carteral Gáspár nevezte el, aki végigkutatta a Szent Lőrincfolyó és a Hudson-öböl környékét, de a régi normann kultúra nyomait már alig találta meg. Második útján ő is odaveszett, mint az új-foundlandi pátenlevélnek a zsebében az időskebbik Cabot. De ez nem riasztott vissza senkit a kutatástól. 1524-ben a francia zsoldban álló firenzei Giovanni Berrezano érintette Új-Foundlandet és kutatta át a Hudson-folyó vidékét. Egy évre rá a spanyol Esteban Gomez pásztázta végig a Found-öböl partszegélyét. Az európai közvélemény ezek a felfedezések már alig érdekelték, hiszen — ne felejtsük el — Cortez már meghódította Mexikót és Vasco Núñez de Balboa már két évtizeddel azelőtt megpillantotta a Csendes-óceánt. Érdeklődésre már alig tartott számot, amikor 1534-ben Jaques Cartier, királya, I. Ferenc számára francia feliratú fakeresztet tűzött ki a Labrador-félsziget partvidékén és egy évre rá a Szent Lőrinc-folyam deltájában, a birtokba vétel jeléül.

[5] *Erzsébet* angol királynő (1533—1603) VIII. Henrik és Boleyn Anna leánya. Ellenfelét, Stuart Máriát kivégeztette. 1558—1603-ig tartó uralkodása alatt alakult ki Anglia nagyhatalmi állása. A spanyol Armada tönkretételével és kiváló admirálisai (Howard, Drake, Raleigh) fölfedező útjaival vált Anglia tengeri hatalommá. Az angol irodalom is Erzsébet uralkodása idején élte páratlan aranykorát (Shakespeare, Bacon, Marlowe és a University Wits társasága).

[6] Cabotto, Giovanni (1420—98) genovai származású olasz hajós. Még Kolumbusz előtt elérte Amerika szárazföldjét. 1494-ben köt ki két hajójával az észak-amerikai partokon, valószínűleg Labrador és Új-Skócia között, míg Kolumbusz csak harmadik útján (1498) érinti a dél-amerikai kontinenst.

Az angolok nem sokat hederítettek a francia foglalásra, s I. Erzsébet ott vette fel a gyarmatszerző tevékenységét, ahol VII. Henrik portugál király letette. Új-Foundland esetében még Cabotnál tartottak, és ez a sziget számukra csakugyan az volt, ami a neve: „Újonnan Talált Föld". Így esett, hogy a híres Walter Raleigh egyik unokaöccse, sir Humprey Gilbert erre a távol-nyugati szigetre gyarmatlétesítő engedélyokiratot kapott a királynőtől és 1581-ben hozzá is fogott az expedíció szervezéséhez.

Meglehetősen szedett-vedett emberekből toborzódtak a jelentkezők, mert már az indulás előtt a civódások, késelések napirenden voltak, és az egyenetlenkedés folytatódott a duzzadó vitorlák alatt is. Ez a békétlenség előségítette az expedíció teljes pusztulását. A kis flotta parancsnoka, Miles Morgan gyanús körülmények között végezte életét a zászlóshajón, több hajó nyomtalanul eltűnt a tengeren, a maradék pedig tépázottan visszatért Plymouthba.

Az expedíció megsemmisülésével azonban nem envészett el a vállalkozási kedv. Raleigh nem azért volt az első amerikai angol gyarmat, Virginia alapítója s nem azért a királynő legfőbb tanácsadója, hogy akár jottányit is engedjen a szívéhez nőtt tervekből. Unokaöccsének, sir Humprey Gilbertnek pátense különben is hat évre szólott, így volt még lehetőség gyarmatsir Humprey Gilbertnek pátense különben is hat évre szólott, így volt még lehetőség gyarmatalapításra. Sir Gilbert második expedíciója 1583. június 11-én indult Devonshire-grófság Plymouthnál akkor híresebb kikötőjéből, Cawsandhöl. Az öt hajóból álló flottát maga Gilbert vezette s azok legénysége 260 főből állott, most már gondosabban megválogatott emberekkel. Az expedíció felszerelése mintaszerű volt. Az indulás nemzeti ügyré vált. A legkitűnőb költőt, Budai Parmenius Istvánt vitték magukkal, egy aranytollú krónikása legyen a brit világbirodalom megalapításának.

A második expedíció öt hajója közül az egyik, mert ragályos betegség tört ki rajta, visszafordult Cawsand-öbül felé. A másik négy hajó 52 napi utazás után, 1583. augusztus 3-án érte el Új-Foundlandot a Szent János-öbölben, ahogy Parmenius tudósít róla. Sir Humprey Gilbert két nap múlva Erzsébet királynő számára ceremóniálisan is birtokba vette a szigetet az angol flotta és a délről odaérkező egyéb nemzetbeli hajók jelenlétében.

Parmenius leírása szerint a szigeten sok medvét láttak, szőrük fehér volt, és minden esetben kisebbek voltak, mint idehaza a mi medvéink. Parmenius a szigetet igen sivárnak találta. Benszülöttet nem látott, nem is tudja, laknak-e emberek a szigeten. Az útról és a szigetről Parmenius már augusztus 6-án, tehát egy napi új-foundlandi tartózkodás után beszámolt Hakluyhoz írt levelében. Ez volt az utolsó írása. Amit róla és az expedícióról tudunk, az már Edward Haestől, az egyik hajó kapitányától származik.

Humprey két heti új-foundlandi tartózkodás után átszállt a „Dellight" nevű vezérhajóról a parti hajózásra inkább alkalmas, sekélyebb merülésű, de teljes vitorlázatú, gyors, „Squir" nevű fregattra. Parmenius a zászlóshajón maradt. A harmadikon, a „Golden Hind"-en foglalt helyet a kitűnő és művelt tengerész, Eduard Haes. A negyedik hajó, a „Swalow" lehorgonyozva maradt Új-Foundland új telepeseinek rendelkezésére. Augusztus 20-án indultak el a St. Johns-kikötőből. Haes tudósítása szerint még nyole nap múlva, augusztus 28-án igen víg életet látott a zászlóshajón. Másnap fergeteges szél támadt, s a ködben bolyongó hajókat Új-Skócia déli csúcsánál, a Sable-foknál a parti szirtekhez sodorta. A „Golden Hind"-en, melyet Haes kormányozott, csak később vették észre a veszélyt, mikor a zászlóshajó, a „Dellight" már fennakadt egy kiálló sziklán, feloldalra fordult, és süllyedőben volt. Mintegy száz ember veszett a tengerbe. Csupán tizennégyen menekedtek meg mentőcsónakokon, ezek is csonttá soványodva jutottak vissza az új-foundlandi St. Johnsba, a hátrahagyott „Swalow"-hoz. Ezek közül is — a rettenetes nélkülözések következtében — hárman elpusztultak. A„ Dellight" áldozatai között volt Budai Parmenius István is.

Sir Humprey Gilbert hajóját, a „Squir"-t is alaposan megtépázta a vihar, úgyhogy vitorlázata teljesen tönkrement. Vitorlák és kormánylapát nélkül hányódott a karcsú fregatt tizennégy napig a viharos tengeren. Szeptember 9-én érte utól végzetük az Azori-szigetek magasságában. Mindnyájan a tengerbe vesztek, Gilbert Humprey is. Az expedíció négy hajója közül csak a „Golden Hind" került vissza Angliába. Edward Haes továbbította Budai Parmenius István új-foundlandi levelét.

A bálsorsú expedícióról Edward Haesnek kellett megtennie jelentését a királynőnek. Jelentésében külön fejezetet szentel Budai Parmenius István pusztulásának is:

„Súlyos és gyászos eset volt nagy fáradtsággal, munkával és gonddal felszerelt és megrakott vezérhajónknak egy csapásra való elvesztése. De ennél nagyobb embereinek elvesztése, akik közül esaknem száz lélek pusztult el. A vízbefulladtak között volt egy nagy tudós is, egy magyar, aki Buda városában született, s ezért Budainak nevezték. Ő nemes érzelemből, és jó tettek iránt való hajlandóságából vett részt a vállalkozásban, szándékában lévén, hogy latin nyelven megörökítse az ezen felfedezésben érdemes cselekedeteket és dolgokat, nemzetünk dicsőségére, amelynek dísze volt, mint szónok és ritka tehetségű, ékes stílusú költő."

Ez akkor volt, mikor Shakespeare jelentéktelen vidéki költőnek számított, ha a királynő udvarában egyáltalán ismerték nevét, és Francis Bacon képviselte a szellem tekintélyét.

Ha rettenetes tragédiája nem is engedte, hogy megírja új-foundlandi époszát, és ottani élményeiből csupán egy levél maradt ránk, az új-foundlandi vállalkozással kapcsolatban mégis most már két nagyobb költői műve vált ismeretessé, amelyet a sir Humprey Gilbert útjáról szóló munkák 350 éve általában közölnek. Az egyik ilyen című: „A hajózásról I. Budai Parmenius István »Epibatikon« című költeménye a leghíresebb és a legvitézebb aranysarkantyús Humprey Gilbertnek az új világba való gyarmatostelepítésnek vállalkozásáról." A másik a most megismert a *Temzéhez* írt költeménye, nyers fordításban, ahogy itt következik:

A Temzéhez

Tengerbe ömlő boldog folyó, aki már oly békésen kutatod a világban az Antipodus helyét, rivalgó harsonák zendülésével csak most kezdjük érdemeid dicséretét.

Majdan, ha visszavezeted nekünk ezt az árnyékával is Neptunt riasztó, habjaidon vitorlát bontott „Argo" hajót, az örökmű új fényeivel gazdagítod az ünnepet.

A gyorsan változó égboltnak miféle új kegye ez?

A kristálytiszta égkárpit tömör fellegei miért foszladoznak szét?

Szerte szaladnak a felhők s üdén talpra szökken a Titán,[7] hogy fénybe öltöztesse a földeket és a végtelen tenger szelíden villódzó tükrét.

Elcsendesedtek a baljós Notusok[8] és délkeletről felzendült a bőséges szeleiben gazdag, vitorlát bontogató, jótékony Eurus[9] s már bomlanak a vitorlák, a vitorlák, amelyek magukkal ropítik őseink előtt alig ismert vizeken át sötét tartományokba Británnia népének halhatatlan díszét, Gilbertet.

Ugyan mikor lehetne méltóbban kezdeni, ihletett lélekkel sorolni az utódok emlékezésére érdemes hősök dicséretét, méltó tetteit?

Akkor-é, ha hallgatni kell vállalkozásokról, amelyeket a régi korok nekünk átadhatnak és a kegyes Fortunától már régen elhagyott mezőkön harcolni kell az idővel olyanokért, mikor a szépséges Nereiták hullámain át minden nemzetség örvend, sőt maga Nereus atya is szerencséthozó háromágú szigonyával, már megbékélten elcsendesítette a tenger szelíd fodrait?

És mindenütt, a tarajzó hullámok tetejére szöknek a feneketlen mélységű óceán romlott delfinjei, hátukat mutogatva gunyorosan bukdácsolnak a legmagasabb hullámok élén, miközben a háborgó, szerencséthozó tengeren táncolva barázdákat hasít a hajó.

És miként a vízözön és a réméges, viharok a számára idegen vitorlákat rettenti az ámbrás cethal.

És kedvez a tenger istene, a százkarú Aegeon és Proteus, aki Neptun szörnyetegeit és a parázna borjufókákat az örvények mélységében táplálja.

És a régi erkölcsök szerint ugyancsak magasztalja a kaledoniak hatalmát: az elzárt jövőnek egyedül a sors nyit utat s a vad utódoknak megénekli az elkövetkezendőket.

Békében és háborúban, derék férfiairól jól ismert roppant sziget, Anglia a világ dísze. Hatalomban gazdag és nagyszámú lakós népesíti. Sok híres tettével a világ fejévé lett, de nem feledkezett meg önmagáról sem s nehogy végtelen nagy hatalma saját súlya alatt összeomoljék, új védőbástyákat keres szülötteinek és a messzeségekbe terjeszti fel hatalmát.

Nem másképpen van ez, mint midőn a magasba lebbent szekekkel emelkednek a darvak s tőlünk pompásan szárnyrakelnek Nilus langyosföldű tartományaiba.

Szent érzelem, jól van ez így! Néked tartatott fenn a sok évszázadok óta hatalmat nem ismert tartományokban az uralkodás joga.

És valamint az ismertég, föld és tenger, a hármas világ szélein a bátor Kolumbusz által, a negyedik és ötödik útján bejárt terület feletti uralkodás végül is a te jussod.

Európát és Ázsiát hagyd el és a nagyon szerencsés Lybiát is, hacsak nem a közeli időért ég benned a vágy. Annak tetteit és célját fejezze be Alkides ivadéka (Herkules).

A Föld más részei várják gályáid folbukkanó fehér vitorláit, azok, amelyeket sem Babilon jogara, sem a legyőzhetetlen macedon férfiak, sem a bátor perzsák el nem értek és Latium[10] bárdjait ott még nem hordozták körül.

Az a föld, ahol Mohamed fiai sem zajgoskodtak még, sem a ravasz Hispania, sem az eget és istent megtagadott pápák szent kegyetlensége emberi vérrel még nem szennyezett be.

Azokra a messze világ halandóira és az emberiség előtti ismeretlenekre terjeszd ki hatalmadat, akár a mi népünkről sarjadzottak azok, akár pedig régi faunok ivadékaiként

[7] Helios, mint Hyperion fia.
[8] Esőt hozó déli szelek.
[9] Délkeleti szél.
[10] Közép-itáliai tartomány, a latinok őshazája.

Somogyi Könyvtár 66 SZEGED

Maradtak meg, mint ősi földjük szülöttei és polgári törvények nélkül, tudatlan emberek módjára lakják az erdőket és városokat.

És a régi szokásokat idézik emlékeinkbe, az ősi Itália életét élik s az őseik durva ösztöneit követik.

Amikor — gyermekei haragvása elől üzve — Saturnus[11] atya Latiumba tette át székhelyét és az uralma alá hajtott földekről az embereket egyszerű falvakba gyűjté össze.

Mint mondják, akkor kezdődött az aranykor. Az emberek boldogan élték életüket ebben a korszakban, mely, miként az ezt követő ezüstkor, hasonlóképpen rövid volt, ugyanúgy az azt leváltó bronzkorszak is, amely kemény vaskorszakba fordult el.

A fordulás ismét az aranykorszakba fog visszavezetni, amelyből származott s ahogy a jövőbelátók is mondják.

Vajon megtéveszt-é engem az idő, s a föld forgása a békés nemzeteket az aranykorszakba látszik visszasodorni?

Megtéveszt, mert ha a megtépázott városfalakban annyi rés ötlik a szemembe és szerte a világban országokat tipró zsarnokokat látok, ha Mohamed fiai Ázsiát és Libanont vérrel mocskolták be és azok Marstól[12] megszédülve, nyakukat járomba hajtják és Európa barbár urai a határokon keresztül roppant hatalmához könyörognek és a dákoknak,[13] a pelágoknak[14] és az aemathusoknak és minden földnek, amelyet Hebrus[15] elválaszt—és amelyek a háborúban valamikor legyőzhetetlenek voltak, a halvégű Mars most szűkreszabott határokat rendelt, kicsiny területet Pannónia védekező népének és a liburnusok[16] ősi nemzetségének.

(Megtéveszt), amikor a végnélküli harcokat mégis túlélő segítségül kényszerül hívni a háborúságot kedvelő dél-itáliai Ausun-részeket, amikor a szarmaták népét legyilkolva és még Hispániát és a gallokat újabb szent örjöngés vérétől csepegni (látom).

Ezeket hallani nem kellemesek a fülnek, sem példára nem serkentők, amikor a kegyetlen természet fegyverekért nyúl, de légyen szabad nékem a vasnál még rosszabbat említenem és ez a kemény szikla.

Igen, ha a hűtelen brit szigetekre fordítom szememet-lelkemet, mind megannyi tanúbizonyság előtt vezeti éltünk a legszebb istenasszony, a Föld a régi aranykorba.

Mert hiszen ez a leghatalmasabb istenség gondoskodik a te dicsőségedről akkor is, amikor az égiek és minden, ami óvó istenünk tiszta ifjúságának szent akaratával ellenszegül, a változást akarja akadályozni, az aranykorszak jövetelét.

Mert Te, nékünk annyira kedves amazon-isten, mikor még nem az ég csillagai közé törekedtél a Szűz csillagképében és még csak a földi halandók királynője voltál, nem sejtetted az aranykorszak eljövetelét.

Bizonyos, hogy a falakkal körül nem vett városokba nem tért vissza még az aranykor és a föld tudatlan népe szaporítja a zsarnokok biztonságos korszakát és ez mind cáfolata az aranykorszak jelenvalóságának.

Ami azt illeti, hogy egyetlen népnek is jogtalan uralma vérvörös rozsdával nyugtathatja a fegyver vasát, a szomszédok félelmetes fegyvereit hordozva, ugyancsak cáfolja az aranykort.

Ami azt illeti, hogy a kardok és a török, a mozsárágyúk és a lándzsahegyek kapává alakulnának át és a háborútól elszokott ifjúság a békét és az édes barátságot keresné, ez még nincs és ez is cáfolja az aranykort.

Ha tehát szabad a dicséretet az ércarannyal egybekötni és békeidőben tisztelni a bátrakat, mennyi dicséret illeti a háborúban született hősöket, mennyi az éreből való szíveket?

Legyen sok ezer hosszú versláb a tanúja, tegyen bizonyságot az éposz és az összes époszok között a legismertebb, az, amelyikért felriannak a Múzsák s amelyet a bölcs Pallas is a legörömteljesebben hallhat meg: Gilbertünk dicsősége.

Az ő harci erényeit és a szövetségesekkel megvívott csatáit csodálják belga barátaink, de az ibériaiak is, bármennyire nem kedvelik az igazságot.

Emlékeznek becsülettel megvítt harcaira a Marsnak tetszelgő Hiberniában[17] s megszelidülten rettegik csapatait.

Emlékeznek rá ostroma alá fogott védbástyákon a tornyok zilált kövei, leomlott

[11] Ős-itáliai isten, Latium mesebeli királya. Uralkodása idején — a mítosz szerint — úgynevezett aranykor volt.
[12] Romulus és Remus atyja, a római nép ősatyja és nemzeti istene, átvitt értelemben háború, harc, csatazaj.
[13] A Tisza, az Alduna és a Pruth között élő nép.
[14] Görögök.
[15] Thrácia főfolyója.
[16] Horvátországban élt híres hajós nép.
[17] Írország.

falaikkal a rohammal elfoglalt városok, folyók és kikötők s az ellenség vérével megjelölt hajóhadak a tenger mélyén.

Ott, ahol az ellenség földjén tétovázik a számkivetett Sequana Celtas[18] és nevét is csakhamar veszítve, hullámait a tengernek adja.

És ha mindezek nem is lennének, mily nagyok az emberiségnek a békéért és közjóért végzett óriási, merész tettei, megbékültetve annyi balsorsot, annyi tengert és annyi veszélyt.

Elhagyta még kicsiny gyermekét és az áldott hitves legédesebb csókjait. Elhagyta a számos Aucheriasok nagytekintélyű sorát, gyengéd szóval búcsúzva tőlük, akik az ezer veszélyt rejtegető tengerrel rettentették és a kevés példa között, a vele rokon Aucheriásokkal, fivérével és atyjával, akik még erényt s a haza dicsőségét keresték, ostromló hadtól körülzárva Caletus[19] falai között, inkább halálra szánták magukat, mintsem elmászni a falak mögül s a várost és Albion dicsőségét átengedni a gonosz sorsnak.

Ezekben, ha kevés szót ejtek is róluk és talán eddig be nem kellett vallanom, a mi világunkban ismét él az aranynemzetség.

Mi tiltja, hogy ismeretlen vidékeken ismét feltámadhasson az aranykorszak. Jósolom és a mondottak tessenek az isteneknek: oly éveket látok közelíteni, amelyekben megismétlődnek ama események, amikor a fejedelem Amphion, Thebas kőfalai közé gyülekeztette a barbár népet, amelyeket Phöbus trójai városfalaknak nevez és ahol végül egyesítette a felépített templomokat.

Törvényeket fog azután adni és gondoskodik azok megtartásáról, amikor a polgárok nem ismerik a csalást és a gonoszságot, szilárd erénnyel, de inkább erkölcsel lesznek boldogok, mint a kedvtelésekben, a lankasztó Vénusz ölelésében elpuhult testtel, dús fényűzésbe sülyledve, pénzt és nyereséget hajszolva, dicsőségért élve, kunyerálva az ostoba nép változó kegyeit.

Ennek a nemzetségnek lesz majd bátorsága a nép szabadságát megtartani s majd a közönséges tunyaságba sülyledt polgárember sem veti magát a hatalomért.

Megkövetelt izzadságának jogszerű bérét megkapja majd.

Míg a föld bősásan kamatozik, a fiatalságot semmi gond nem véniti s pihenő idejét a munka nem rabolja el. Ennél kevesebbre az öntudat erényéből a polgárok nem tartanak igényt.

Óh én szerencsés, ha szabad lesz felszállanom arra a hajóra és azon távozni a hazából (bocássa meg nékem a honfiúi kegyelet), behatolni a távoli tengerekre, behatolni az Aomai nőverek csókjával a homlokomon és késői nemzedékeknek átadhatni ennek az új korszaknak első rezdüléseit.

De megzaboláz a sors, amikor zengő tettekről a költők szaván akarok szólani, mert a szerencsétlen Ister pusztulásához húz engem minden vissza.

Ennek balsorsa zaklatja fel emlékezéseimet.

Nem fog hiányozni a jövőt idéző dalnok, aki abban a világban a régi népeket hívogatja, vagy aki a mi egünk alatt szól a természet megfejtetlen ajándékairól, bizgyesztve ajkát Helikonon, a múzsák szentelt hajlékául Oxoniát hagyva meg.

Míg szól énekem, a pázsiton önfeledten pórosodnak a nimfák, baberral s az olajfák virágaival övezik hajuk koszorúit, lombokkal ékesítik magukat s már régen feledték a múltat, a habokat-hasító hajóktól zsúfolt végtelen óceánok úrnőjét, Erzsébetet tisztelik.

Ó pedig magas vártornyából pillant le a jeges folyóra s nemsokára a jó öreg Temzén látja majd Gilbertet, széltől duzzadó fehér, ferde vitorlái alatt.

Így kémlelte — mondják a régiek — a peliosi csúcsról az istenasszony Pallast és jázoni kísérőit, míg a hajójuk a Phasis[20] hullámöblén ködbe nem veszett.

Míg az esőt hozó déli szelek csak bágyasztják a vitorlák lankadt vásznait, istenő, aki az ily reménységekre legméltóbban hordozod koronnyal és pálcával, adj parancsot a kifeszített vitorláknak.

Mivelhogy egyedül te boldogítottad a béke áldott nyugalmával birodalmad népeit és azok gazdagodhattak.

Mivelhogy egyedül te fogod látni a három hófehér grácia, valamint Délia[21] szűz testét és jogosan tészed tanúbizonyságát régi időknek.

Ily anyáktól maradtak ránk, hogy valaha léteztek félisten-emberek, akiknek véréből született a nagy Hector vagy nálunk is dicsőbb Achilles.

Néked tudjuk testünk egyedül mindenféle alattomos cél és gúny hijával a régi anyák neveit, akiknek tettei felterjednek a szirtek magasára, miként az ősatyáktól hallottál felőlük.

[18] A Szajna középkori neve.
[19] Angol erődítmény Normandiában.
[20] A régi Görögországban határfolyó Kisázsia és Colchis között.
[21] Diana.

Óh, Nimfa, akit a latin istenekkel egysorban dicsérnek!

Emlékszem én, az elesett szolga, amint a vakító testből kiragyog az erény, mint az aranynál ékítőbb drágakő, amelyet mégis az arany foglal szelíden karéjba.

Hazudok és hallgatok, miglen mindenütt nem egyedül fogod hallani az imperátoroktól való rettegést vagy azok szeretetét, mialatt biztonságos nyugalmat adsz a legbiztonságosabb ügynek.

Az alatt van ez, míg a királyok börtönökben felejtik lakomáink áldozatait s tettüket titkos álomhelyeiken kéjesen élvezik, borzadva borzadályos szörnyek hideghyomásától.

De Néked annyi felséges érdemed van, hogy bátorságod jelensz meg nyilvános tereken, amelyek nyitva állanak minden fegyvertelen polgár számára, mikor törvényt ülsz és az igazságos bíróság a tisztaságot bocsánattal és szíves szavakkal mondja ki a perbefogottaknak.

S amíg más országok lefitymálják a bölcsességet, Téged és Apollo művészetét a forrásnál énekel meg a költő, múzsákhoz tartozóként és az aranykorszakot hívogató jósigéidért, melyek áradnak, miként a nyelv folyama.

Semmi korszakban nem bizonyult, semmiféle nyelven semmi akármilyen tiszteletreméltó régi kor nem ad tudósítást, kereskedelemnek nem foglalatoskodó keresztény népek nem bizonyítják, hogy Náladnál, isteni hősnő valakit is jogosabban mernének emlegetni a múzsák.

Hallott erről az egész világ és minden világtájon epekednek a népek a Te uralkodásodra s bár nincs ínyére, a világ mégis csodálja a hatalmadat.

A Te töretlen hatalmadnak ezért hódol Mahomed fiainak nyaka, a harcias gallok ezért sietnek Veled szövetséget kötni s rettegi nevedet a tönkrevert Hispania.

A Marstól megszélidített Német — Római Birodalom nem tudja keresni majd a britek barátságát.

Távolból csókokat küld szűzies verslábakban Latium. És a messzelevő pannonok minden vidékükön egyesülésre törekszenek. És ugyan a legyőzhetetlen britek sarlóját és hűségét miért is vitte el az, aki hajdan alá volt vetve a királyi diadémnak.

Nova Albion! Új Albion!

Látod-e, miként nyújtogatja már régen, szomorúan, zilált hajzatával, hatalmas jobbját a borzalmak Amerikája?

És most vajon miként fogadod nővérünk, Anglia a mi könnyűinket — kérdezi — nagy nyögéseinkben vállalsz-e sorsot velünk?

Vagy nem tudnák valóban, mily időket és milyen veszteségeket szenvedtünk át?

Miután az aranyra kielégíthetetlenül vágyó, de bizonyára semmi erényt nem kedvelő spanyolokat az a földünkre behatolni kényszerítette.

És attól, hogy akiknek alvilági kezekkel szent örülettel korábban áldoztam, a jobbat reméltem, a Te istenedet neveztem magamának.

Megparancsolták nekem, halandóknak, oltárokat emelni és a néma szobrokat fajankók imádják és én nem tudom milyen örült római istent?

Miért vonszolod magad a földön? Ha a világos értelem az istent nem az égben keresi, vagy ha mi az égbe törekszünk, miért hajt bennünket igába a tűz, az éhség és a fegyverek vasa.

És mindenütt, ahol a Római Szék megsértettnek vélt felsége ingadozik.

Nem így szól a vallás! Nem örvend nékem Istenem, ha az ő országát bíróval védem, Aki ha Legjobb és Mindenható, úgy semmi fegyverre nem szorul.

De abbahagyom a gyilkosságok és a háborúban kimerült várfalak miatti panaszaimat, a rabszolgaságra vetett annyi élet miatti jajszavaimat felhagyom, pedig ez olyan volt, mint a félelmetes Busirados igája.

Téged csak a Te sorsod éltet és a Te erényed.

Ha már mind megannyi erős falú városod annyira benépesedett, hogy már a magasba fejlődnek és a felhőkbe karoló házak, bármilyen tágasak is legyenek, a föld mégis el fog népteleneddi, mégha annyi folyód feketélik is, amennyit nem úsznak át a hattyúk s a tornyokat hordozó kőívek Carinae dombját utánozzák.

Hiába tartozik az Aretost kereső aranypajzsos Hugo Willobeius ahhoz a néphez, amely, míg a Nap árnyékát megkerülte, alig fél év alatt teljesen elpusztult.

És nem hiába kereste az utat kemény kétélű szekercéjével ezen a sík tengeren Frobiserus, ahol a borzadályos tenger és az örök jéghegyek riasztó rideg hegység vonulatát mutatják.

Ripheus sem haladt hiába az alvilág sötét torkába futó folyón át a várfalakig s a hajnalpírt varázsló Jencionuson a perzsákig, az ő szomszédukig, Bachtráig és a Bachtriával határos Indusig.

Ugyancsak nem hiába kerülte meg a földedet, a végtelen nagy világot a Te Dracusod,[22]

[22] Drake, Francis sir, I. Erzsébet híres admirálisa.

Egyetemi Könyvtár

körülhajózta a vénséges Óceán engedelmével a vizeket, amelyek körülnyaldossák a
földedet, aminek lehetségét a föld halandói oly sok évszázadig tagadták
és engedte a kettős parton elérni a világot.
Ha már így szerencsével, ha már így erénnyel méltóak szolgálni Téged ezek a félelmete
óriások, elpusztulniuk még Herkules alatt sem szégyen, pedig hiába nem akar tudni róluk
thebai Bachus.
Ha méltatlannak tartod őket szolgálatodra és a boldog békében elfordulsz tőlük, sok
vérünk hullajtásával szerzett határainkat irigyen megkívánják a szomszédos népek, akik most
két tengert találnak maguknak az Istmus körül.
Ezt számodra már régen felfedezték az első britek, amikor a nagy Kolumbuszhoz leg-
közelebb, a hőslelkű Cabottus feszíté ki vitorláit az új partok felé.
Ő sem riadt a sarkvidék közelségétől, nem égette a pusztaságok perzselő fénye, tűcte
egyformán a fagyot és a nyár hevét,
vagy lengő szélfuvallatokat, a kegyes égnek szellődző nyílásait, vagy a Föld istenfőjé-
nek műveit és ajándékait, ha nézed.
Becsületben méltóan viseled jogarodat s a partoknál nyújtsad jobbodat üdvözlésre
nékem.
Szabadjon reménylenem Tőled életnyugalmamat a jó sors közelében s gondtalan süt-
kérezést Napod fényében.
Amit ha megtagad tőlem a felsőbbek akarata és a sors, nagy szerencsétlenségem tartson
örök időkig, tudatlan urat és népeket kormányozni.
Van amit sohasem tudott legyőzni a hatalom erkölcse s a jámbor engedelmesség kegyes-
sége, a zablát.
Most ez, nem miként a jámbor Cyrostól kívánt hatalom, vad utodok kezében neki van
szabadítva,
és még az annyi vitézséggel áldott macedónok is megszeldülve elávetik magukat a kö-
telen hatalomnak és később a kegyetlen uralom eszközeivé válnak.
És amit Romulus fiainak sikerült valaha véghezvinni lassan felmorzsolják az új Nérókra
szórt átkok.

Magyarok első említése az angol epikában

ELEK OSZKÁR

Der mittelenglische Versroman über Richard Löwenherz c. kiadványban egy verses regény
jelent meg (címe: *Kritische Ausgabe nach The Historye of Kynge Richarde cure de lyon allen
Handschriften mit Einleitung, Anmerkungen und deutscher Übersetzung von Karl Brunner*,
Wien, und Leipzig, 1913). Elbeszéli: a keresztes vitézek hősiesen harcolnak a szaracénok ellen,
de lelkes viaskodásuk ellenére is a megsemmisülése veszedelme fenyegeti őket, az Ég Ura végre
segítséget küld: Champagne grófját, Bretagne urát, Canterbury érsekét is; sok magyar vitéz
lovag is részt vett a harcban, másokkal együtt kemény tusára szálltak:

And manye knyghtes of Hungary
And mekyl opr ir cheuvalry
Penne heeld we a strong batayle.
(2835—39. sorok, 236. l.)

Legrégibb kézirata, az Auchinleck-féle pergament, a XIV. század első negyedéből való.
Gaston Paris arra utal, hogy ez az Oroszlánszívű Richárdról szóló angol verses regény francia
eredetiből (Romania, XXVI.) Brunner kétségbe vonja ezt a feltevést; kiemeli, hogy egyes
mozzanatok eredetiek benne.
Brunner meglepően nagy felkészültséggel tárgyalja történeti mozzanatait. Minket az
eredménye érdekel: Champagne grófja, Balduin Canterburyből, vele együtt a Salisburyből
való Hubert Gautier és magyar lovagseregek (ungarische Rittescharen) érkeztek Akkon alá,
1189/90 telén a pestis és az éhség miatt sokat szenvedtek. Brunner arra is rámutat, hogy az
ismeretlen költő verse egy mesei elemmel színesíti történeti adatait, Oroszlánszívű Richárdot
pedig eszményi színben vázolja.
Oroszlánszívű Richard nemeslelkűsége megmutatkozik a magyar lovagok hősiségével
kapcsolatban is. Richard a magyarok hősiségét egy pisai főember szájából hallja, sűrűn hullatja
könnyeit, de Jézus segítségében bízakodik. Richard Akkon alatt győzelmet arat: